

JÜRIG WASSMANN

RUMSPIL VED YUPNOFLODEN

En eksperimentel metode på et antropologisk feltarbejde¹

Projektet „Etno-kognitiv undersøgelse af yupno i det nordøstlige Ny Guinea“ blev påbegyndt i 1986. Formålet med undersøgelsen var dels at lave så udførlige optegnelser af den etniske gruppe *yupnos* kulturelle viden som muligt, dels at producere de første etnografiske data om denne hidtil ukendte kultur og, endelig, at afprøve tværfagligt samarbejde i felten: derfor arbejdede de tre deltagende antropologer sammen med botanikere, to læger, en psykolog og en musikolog (se Wassmann 1992, 1993). I det følgende vil proceduren i felten og resultaterne fra vores undersøgelse af hvordan yupnoerne opfatter deres boplad som „rum“, som et „kognitivt kort“, blive diskuteret nærmere.

Projektet skulle registrere den kulturelle viden som yupnoerne kan anvende i specifikke områder der er vigtige for dem, beskrive denne videns natur, identificere hvordan den er fordelt mellem individerne, bestemme hvorvidt der i denne sammenhæng opstår varianter og beskrive hvordan den anvendes af almindelige yupnoer i dagligdagen. Vi forsøgte at komme tættere på individernes mentale vidensmodel ved hjælp af selvopfundne eksperimenter, som ikke desto mindre indskriver sig i traditionen fra J. Piaget og J. Bruner.

Tilgangen sår tvivl om den antagelse der i hovedtræk er afledt af Durkheims teorier og som findes i megen traditionel feltarbejdspraksis, og ifølge hvilken antropologer ikke beskæftiger sig med individer som sådan, men blot med deres funktion som bærere af en fælles kultur. Med de ovenfor anførte problemstillinger bliver det nødvendigt at studere individer, eller kategorier af individer, og ikke blot betragte dem som en slags kulturelle „underenheder“. Af denne grund måtte vi gå ud over spørgsmål til og observationer af hverdagsadfærd, som udgør det sædvanlige metodiske værktøj i traditionel antropologi, og i stedet anvende særlige psykologiske færdigheder og teknikker som en integreret del af arbejdet i felten.

Udtrykket „en integreret del“ er væsentligt her. Historisk var den første fælles undersøgelse den berømte Cambridge Ekspedition til Torres Straits (1898-1899), hvor antropologer og psykologer arbejdede parallelt, selv om hver gruppe dog forfulgte sine egne mål. I efterfølgende samarbejdsprojekter var der tættere kontakt, men som regel var der stadig en stiv arbejdsopdeling hvor psykologer primært forestod tests af forskellig slags. I vores projekt har antropologen og psykologen sammen planlagt og udført visse centrale aspekter af feltarbejdet, begge har fulgt det samme mål: primært at fastslå karakteren og fordelingen af kulturel viden inden for samfundet.

Dette betyder ikke at de verdenssyn som undersøges her opfattes som blotte ansamlinger af dele uden nogen indre sammenhæng. De kan siges at udgøre et system, men det er et åbent system som udsættes for konstant forandring, og det omfang systemet tilegnes i kan variere betydeligt afhængigt af de forskellige positioner i samfundet som kulturens medlemmer indtager. (Hermed udfordres en anden af Durkheims traditionelle antagelser, nemlig at en kultur er karakteriseret ved et sæt af „kollektive forestillinger“ der deles af dens medlemmer.)

Som konsekvens heraf blev der udviklet en interdisciplinær tilgang, og den blev testet i den aktuelle etnografiske situation. Tilgangen består af en tretrinprocedure som forbereder interview, observation og eksperiment:

- a. Interview med hovedinformanter og almindelige folk.
- b. Adfærdsobservationer i hverdagssituationer med henblik på at få indblik i anvendelsen af viden i det daglige liv.
- c. Eksperimenter (som basalt er non-verbale, selv om de efterfølgende verbale forklaringer på de valgte handlinger er vigtige) med henblik på at foranledige adfærd der ikke kan observeres i hverdagssituationer.

Interview

Af gode grunde starter etnografen ofte med at interviewe nogle få hovedinformanter, ofte „opinionsledere“, personer med høj social status i samfundet som kan præsentere et sammenhængende, normativt system. Med disse „alvidende informanter“, som er øvede i at svare på antropologens spørgsmål, er det muligt intensivt at bearbejde det verbale materiale, for eksempel at dele begreber op i deres semantiske dele, det vil sige at indsamle de kvalitative data som er så grundlæggende for den etnografiske metode (Agar 1986; Bernard et al. 1986; Werner & Schöepfle 1987).

Denne første model konfronteres så med alternativer afledt fra interview med så mange individer som muligt for at få indblik i fordelingen af viden i forskellige grupper af befolkningen (i forhold til alder, køn, særlige erfaringer, uddannelse osv.).

Observationer

Interviewdata er ikke tilstrækkelige til at beskrive brugen af viden. Det er nødvendigt at observere hvordan almindelige folk anvender det normative system i konkrete situationer og hvordan de indbyrdes taler om det. I praksis veksler man mellem interview og observationer.

Men der er særlige problemer forbundet med at gøre observationer. I hverdagssituationer bestemmer rutiner handlingerne; sjældent kan man spontant observere hvordan et individ konfronteres med et nyt problem der begrebsliggøres som sådan og fører til en søgning efter løsninger. „Problemudformning og problemløsning kan formodes at være integrerede dele af en enkelt proces i mange situationer i den virkelige verden“ (Murtaugh 1985:192). Hvis et problem løses, sker det automatisk, næsten uagttageligt, og det er udefra ikke let at afgøre hvilke tanker individet gjorde sig. Et andet problem er at kulturel viden ofte er „gennemsigtig for dem der bruger den“, og når den én gang er

tilegnet, „bliver den det man ser med, men sjældent det man ser“ (Hutchins 1980:12). Derfor bruges kulturel viden ofte ubevidst: den er implicit (Strauss 1984), legemliggjort (Chamoux 1981), ikke-refleksiv. Af disse grunde er eksperimenter ofte uomgængelige.

Eksperimenter

For lettere at kunne observere problemløsning (som den væsentligste del af kognition, selv om kognition er mere end det), stillede vi enkeltpersoner over for kunstige situationer ledsaget af instruktioner og spørgsmål vi opstillede; et problem konstrueres, og det kan kun løses ved hjælp af eksplicit og bevidst anvendelse af kulturel viden. Disse situationer kaldes her eksperimenter eller kvasi eksperimenter – Lave (1988) taler om „simulationseksperimenter“ – da subjekterne bedes om at gøre noget usædvanligt som er nyt for dem. (Inden for psykologien ville begrebet „kontrolleret eksperiment“ være passende.)

Mens eksperimenter er psykologers basale værktøj, er de usædvanlige i traditionel antropologi; de blev under betegnelsen „eksperimentel antropologi“ lanceret i felten af Price-Williams (1978) og især Cole og medarbejdere (Cole, Gay, Glick & Sharp 1971; Cole & Scribner 1974; Scribner & Cole 1981). Fordelene ved en sådan fremgangsmåde er indlysende: det kan lettere observeres hvordan en særlig viden bruges i en ny situation, og vi kan få mere at vide om kognitive processer end ved observation af daglige rutiner. En anden fordel er at eksperimenter ikke behøver at være verbale; non-verbal adfærd kan observeres selv om verbalisering kan hjælpe med til at beskrive adfærden mere eksplicit. Men der er også ulemper som ofte får antropologen til at afvise brugen af eksperimenter: hvis situationerne er for kunstige, og subjekterne ikke er vant til at blive anbragt i sådanne usædvanlige situationer, så er det langtfra sikkert at de vil være i stand til at vise deres sande kognitive kompetence. Dette er grunden til at det er vigtigt ikke at stole på enkelt eksperimenter, men gentage situationerne indtil forskeren kan være rimeligt sikker på at udførelsen afspejler kompetencen (Brown & Sechrest 1980; Lonner & Berry 1986).

Den ovenfor beskrevne tretrinsprocedure blev i praksis anvendt over for yupnoerne. Vi undersøgte fire af yupnokulturens forskellige vidensområder: talsystemet og tællen, klassifikation af omgivelserne, klassifikation af fødevarer og opfattelsen af yupnoernes levested som „rum“. I det følgende vil de eksperimentelle metoder bag resultaterne fra det sidste vidensområde i yupnokulturen blive beskrevet i detaljer.

Rumspil

Der er ingen tvivl om at en undersøgelse af rumopfattelser forudsætter en rig etnografi og en stor mængde data baseret på naturlig interaktion. Det bedste er naturligvis rumlige beskrivelser der opleves i det virkelige liv. Men man kan være nødt til at bruge lang tid på at indsamle en rimelig mængde af disse, og de siger ikke noget om grænserne for det deskriptive system. I hverdagen er det kun muligt at fokusere på nogle få udtryk (jf. Hanks 1990), resten forbliver impressionistisk. Med henblik på at frem-

kalde verbale (og gestikulative) interaktioner over rumlige temaer, blev der yderligere udført nogle såkaldte *rumspil*. Vi anvendte et sæt fremlokningsteknikker som er udviklet i den kognitive antropologiske forskningsgruppe Max Planck Cognitive Anthropology Research Group der har ladet sig inspirere af forskning gennemført af kognitionspsykologer (Clark & Wilkes-Gibbes 1986; Weissenborn 1986) og af lingvister (de Leon 1991).

Rumspil betyder her opgaver udformet med henblik på at fremprovokere samtaler om rum. Forskeren er her ikke en udspørger eller en deltagende observatør, snarere optræder han som den der tilskynder til interaktion. Disse spil giver mulighed for en vis grad af naturlig interaktion, hvilket er en væsentlig pointe da vi er interesserede i data der ikke blot afspejler viden om sproget eller dettes struktur, men talerens faktiske praksis (jf. Senft 1992:14).

Spillene blev udformet som en kommunikativ opgave der skulle udføres af to spillere. De to partnere sad ved siden af hinanden med en skærm imellem sig og var begge orienteret i samme retning. De blev bedt om at udføre en serie interaktive opgaver. For eksempel bestod en af opgaverne i at en informant („spillederen“) skulle beskrive en rute (markeret med en snor) gennem en modelby således at den anden informant („medspilleren“) bag skærmen kunne efterligne ruten på en identisk model. Opgaven bestod væsentligst i at give præcise beskrivelser af rute og beliggenhed. I en anden opgave skulle spilleren beskrive en leddelt træmands position og stilling sådan at medspilleren kunne efterligne kropsholdningen på en anden identisk figur. I en tredje opgave skulle spilleren beskrive den relative placering af en gruppe husdyr således at medspilleren kunne efterligne arrangementet.

Langt det mest informative var et foto-til-foto-efterligningsspil (på trods af vanskeligheder med at fortolke de viste objekter): 58 fotografipar blev præsenteret i grupper på 12, spillederen valgte et af dem og skulle beskrive dem på en sådan måde at medspilleren kunne udvælge det samme foto fra sin identiske billedbunke. De afbillede plasticmodeller på fotografierne (mandlige figurer, træer, dyr osv.) varierede på en systematisk måde deres position i forhold til hinanden. Spillernes orientering blev også ændret periodevis (dvs. at de så i forskellige retninger), lige som rollerne blev byttet rundt efter en tid således at spilleren blev medspiller og omvendt (for yderligere information om rumspil se de Leon 1991; Levinson 1992).

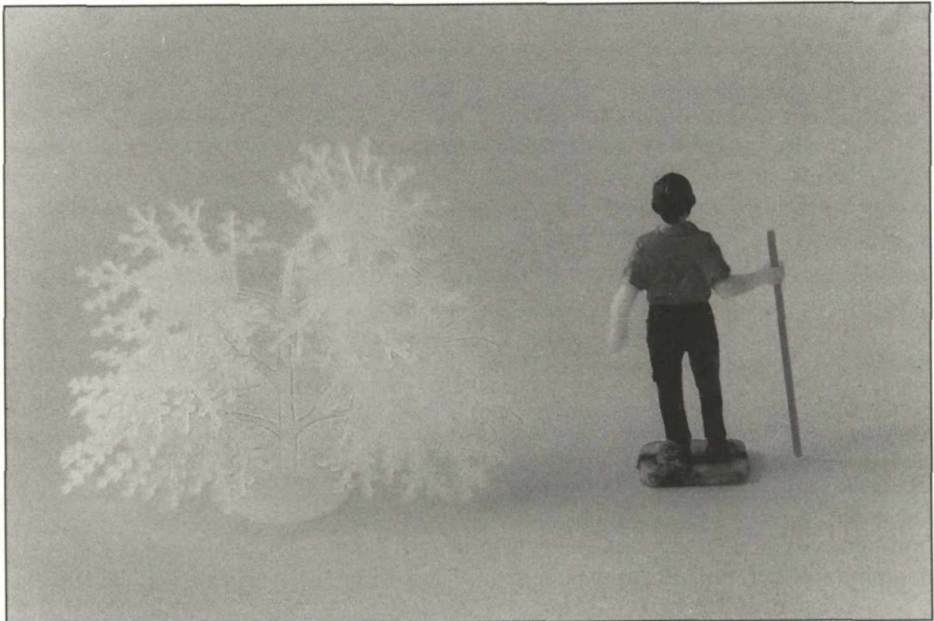
Fjorten yupnoer spillede foto-til-foto-efterligningsspillet (kun dette spil vil blive behandlet her), i alle tilfælde parvis hvor parrene varierede efter kriterierne ung/gammel, mand/kvinde, med skolegang/uden skolegang. Spillet varede per par 90 minutter. Spillene blev spillet i landsbyen Gua, foran antropologens hus, ved et bord (se figur 1); de blev optaget på bånd og delvis på video.

Yupnoerne bruger tre systemer i deres rumlige beskrivelser: et relativt (kropscentreret) system, et absolut (ikke-kropscentreret) system og en systematisk brug af stedsbetegnelser som ofte forbindes med benævnelser for absolutte verdenshjørner.

Nøjagtig hvordan disse forskellige systemer anvendes, demonstreres herunder ved de beskrivelser som de tre spillere giver af det samme fotografi (se figur 2). Billedet viser en plasticmodel af en dreng der vender ryggen til betragteren og holder en stok i sin højre hånd; til venstre for ham står et træ. Eksemplerne er valgt så de hver især favoriserer et af de tre mulige beskrivelsessystemer, som regel bliver disse systemer dog blandet langt mere sammen.

Figur 1: Kandat (spilleleder) og Gumban (medspiller) udfører et rumspil.

Figur 2: Fotografiet som blev beskrevet i foto-til-foto-efterligningsspillene.

Rumbeskrivelser blandt yupnoerne

1. Det kropscentrerede eller relative referencesystem

Spillederen er Nayakot, en dreng på cirka 16 år og uden skolegang. Han beskriver billedet for Yangogwak som er på samme alder. Under spillet ser de begge i „nedstrøms retning“, det vil sige mod (vort) øst.

- 1) *njarensok walinda akan avimban*
njaren-sok / wal-i-nda / ak-an / avi-mban
Blomst (på missionssproget kâte)-diminutiv / alle grenene-dens-possessiv / stå-3. person flertal nutid / retning „over“ i forhold til kilden
- 2) *amin kanda yo koman koman*
amin / kanda / yo / koman / koman
menneske / en / en ting / grøn, ny / grøn, ny
- 3) *tim mbaga kandakon mbamak akndak*
tim / mbaga / kanda-kon / mbamak / ak-ndak
del (basis) / bakke / en-på / sætte fod ned / stå-3. person ental nutid
- 4) *akwi komam komamo nampak eek*
akwi / komam / komam-mo / nampak / eek
T-shirt (på missionssproget kâte) / grøn, ny (her: blå) / grøn, ny-efmatisk / bærer /og
- 5) *aminteetnda njien kolon kolon*
amin-teet-nda / njien / kolon / kolon
menneske være-buestreng (derfor: den side som trækker buestrengsemnet) /stok / gul / gul
- 6) *o kandinan avidak*
o / kanda-nan / avi-ndak
eller / en-genstand / holde-3. person ental nutid
- 7) *mbon nameek akndak*
mbon / name-eek / ak-ndak
bagdel / vende mod-og / stå-3. person ental nutid

Altså i omtrentlig dansk gengivelse:

Forgreningen af træet er oven over (manden), en mand står med sine fødder på en grøn forhøjning, han bærer en meget grøn (blå) T-shirt og hans højre hånd holder en gul stok eller noget andet, han står dér og vender sin bagdel (mod mig).

Spilleren beskriver hvordan den mandlige figur vender ryggen mod ham (spiller), hvordan den holder en stok i højre hånd og hvordan træet er placeret over den (grenene når en anelse op over dens hoved); udtrykket venstre (som vi kunne have forventet her) bruges ikke. For at kunne forstå dette er vi nødt til at tage den kulturelle kontekst i betragtning som den verbale ytring indlejres i. Vi er i denne sammenhæng nødt til at undersøge hvordan den menneskelige krop opfattes.

Ifølge yupnoernes menneskeopfattelse består det komplette menneske (*amin*) af flere dele (Keck 1993; Wassmann 1993). Ud over kroppen er der to åndelige substanser der

tilhører mennesket: den frie sjæl *wopm*, „spejlbilledet“, „skyggen“ der ikke lokaliseres præcist og som forlader kroppen under søvnen og i tilfælde af sygdom, såvel som legemssjælen *moñan*, „den em der fremkommer når solen om morgenen skinner på den dugvåde jord“. Den er til stede i alle dele af kroppen, men særligt i åndedrættet. Da den indeholder en persons livsenergi, gør den det muligt for ham at se, høre og bevæge sig. Til et menneskes personlighed hører også dets *koñgap*-melodi, „den døde ånds stemme“, en klar række af tre til fem toner som personen har „fundet“ i en drøm og som fungerer som et individuelt identifikationskald, og personens navn der er det samme som navnet på den mand der bidrog mest til moderens brudepris, og navnet er derfor som navn mindre et individuelt kendemærke end et udtryk for en social relation. Derudover er alle i besiddelse af en vis mængde livsenergi (*tevantok*), en upersonlig energi som legemssjælen rummer og hvis størrelse, i kraft af omstændigheder eller handlinger, midlertidigt kan variere og derfor få ham til at blive „anderledes“ (*tilagi*). Afhængigt af den mængde livsenergi der er til stede i personen, kan et menneske være i en tilstand som enten er varm, kold, eller kølig. En varm (*tepm*) person er overophedet, vred, egensindig og problemlaget, han er med andre ord „over“ sin sociale gruppe, mens den lidet handlekraftige, den afventende og socialt marginale betragtes som kold (*mbaak*). Kun den kølige (*yawut*) tilstand er ønskværdig; mennesket betragtes her som fuldt socialt integreret, han befinder sig iblandt sine medmennesker, på samme niveau som disse, han indtager den ideale holdning: let bøjet. I denne position kan han lytte opmærksomt og derved blive et „vidende menneske“ (*nandak amin*, fra *nanda*: at lytte, *-k*: nomenaliseringsmarkør, *amin*: menneske).

Også kroppen er en del af et menneske. Kroppen (*ngodim*) holdes oprejst i kraft af knoglerne. Betegnelsen knogle (*kirat*) forbindes med to kvaliteter: knoglerne forhindrer noget i at falde sammen (et menneske, et hus) og giver dermed samtidig stabilitet (en husstolpe, fast grund, bambusrør eller det menneskelige skelet indeholder altid ordet knogle). Kroppen er dækket af en indsvøbning, huden (*ngop*: hud, skal, dæklad, kapsel). Denne indsvøbning er sårbar og absorberer alle ydre påvirkninger: ligesom snavs eller jordklumper sætter sig fast på en sød kartoffel eller som en larve kan bide sig ind i en bønnebælg, sætter tyngende problemer sig „kolde“ eller „varme“ på en persons hud. Mellem knoglerne og huden findes huld og muskler (*tsabom*) og desuden blodet (*ndak*). Disse kropsdele stammer fra en persons forældre: blodet opstår af moderens blod, mens kød og knogler skabes ud fra faderens sæd. Et enkelt samleje rækker ikke til skabelsen af et menneske. Faderen skal gentagende „fodre“ fosteret, „ægge-barnet“, med sin sæd.

Det følgende er afgørende for argumentet. En imaginær linie fra næse til penis deler kroppen i to halvdele som ikke regnes for ens. Venstre side er passiv, kold (den har kun lidt livsenergi i legemssjælen), det er den kvindelige side og den har udelukkende en hjælpende funktion (*kwandim*: hjælper). Højre side er omvendt aktiv, varm (den har meget livsenergi), det er den mandlige side (*amin teet*, fra *amin*: menneske, *teet*: bambus, buestreg, også: at spænde buen). Denne symbolske opgavefordeling gælder særligt for hænderne: den højre hånd er aktiv ved at spænde buestrengen, den venstre hjælper til ved at holde buen. Men den menneskelige krop består ikke blot af to halvdele, den er idealtypisk orienteret som en helhed; den har blikretningen „nedstrøms“ (mod øst).

Når man skal beskrive placeringen af genstande i rum, kan dette, men skal ikke nødvendigvis, gøres på en ego(krops)centrisk og relativ måde ved at anvende præpositioner.

For eksempel: foran, over for (*odeñ*), ansigt til ansigt med (*pintak pintak*, fra *pintak*: se), bag (*manjip*: ryg eller *mbon*: bagdel), på denne side (*on tet*: fra *on*: denne, *tet*: side), på den anden side (*tiri kanda*, fra *tiri*: anden, *kanda*: den), mellem mig og en grænse (*enjan*: ved grænse, *telak*: kendetegn, et bjerg, en bæk, et bålsted eller en indhegning), hinsides og over en grænse (*esigap*), hinsides og under en grænse (*emisan*) – hvis jeg sidder ved et ildsted i den øvre, opadskrånende del så er personen over for mig *esigap*; én i den anden, nedre del nær døren, altså nedadskrånende, er *emisan* – mellem (*mbinyap*), tilstødende (*udumungan*), på toppen (*kwenon*, fra *kwen*: op, *on*: lokativ) ved grundplanet (*mivil*), på (*on*), over taleren (*avikon*, fra *avi*: over, *kon*: lokativ) under taleren (*ovikon*, fra *ovi*: under, *kon*: vedrørende placering).

Betegnelserne venstre (*kwandim*) og højre (*amin teet*) kan også bruges (som vores spilleder der brugte „højre“), men med en væsentlig begrænsning: en genstand er kun til venstre eller højre for taleren eller en anden person hvis der er direkte kontakt mellem genstanden og den pågældende kropshalvdel, hvis altså genstanden kan forstås som en fysisk forlængelse af den pågældende kropshalvdel. Hvis der ikke er nogen umiddelbar kontakt (selv ved den samme afstand fra torsoen) anvendes de to betegnelser ikke, og placeringen må formuleres anderledes, mere misvisende som spillederen i vores første eksempel eller for eksempel ved at anvende stedsbetegnelser.

2. Stedsbetegnelser eller det lokale orienteringspunktsystem

Pol er en 28-årig mand som nåede femte klassetrin i skolen, han er spilleder. Hans medspiller er Koki der er 35 år og uden skolegang. Igen har begge spillere blikretningen nedstrøms (østover). Beskrivelsen angår det samme billede som i det første eksempel.

Spilleder:

- 8) *aminsok kanda omo*
amin-sok / kanda / omo
menneske-diminutiv / et / ned under
- 9) *gak yiknal tetngan akndak*
gak / yik-ndal / tet-ngan / ak-ndak
2. person ental-emfatisk / sidde ned-2. person ental nutid / siden til (ikke synlig) / stå-3. person ental nutid
- 10) *njien aminteetnda avidak*
njien / amin-teet-nda / avi-ndak
stok / menneske-bambus, buestreg (altså: siden som trækker buestreg-emnet) / holde-3. person ental nutid
- 11) *omo Mundogon tetngan*
omo / Mundogon / tet-ngan
nede under / stedsbetegnelse: „stedet med de nedstyrtende klipper“, sydøst og nedenunder / side til (ikke synlig)
- 12) *wusieek akndak akan*
wusi-eek / ak-ndak / akan
se efter-og / stå-3.person ental nutid / og

- 13) *kandapsok wali kanda*
kandap-sok / wal-i / kanda
 træ-diminutiv / alle grenene-dets / en
- 14) *oso yuma mbaga akan Tidip tetngan ak*
oso / yuma / mbaga / akan / Tidip / tet-ngan / ak
 op over / område / bakke / òg / landsbyens navn (Teptep station, hvor landingspladsen er): „stedet med de mange sten“, nord og op over / side-vedrørende placering (ikke synlig) / stå

Medspiller:

- 15) *kanda wal wusi mbagon akan*
kanda / wal / wusi / mbaga-kon / akan
 en / alle grenene / op over / bakke-lokativ / og
- 16) *amin omo Mpagmbewuñok tetngan tovilak ma*
amin / omo / Mpagmbewuñok / tet-ngan / tovil-ak / ma
 menneske / nede under / stedsbetegnelse: „stedet hvor vand samles“ (hulning), syd og under / side-lokativ (ikke synlig) / dreje-3. person ental nutid / sådan?

Spilleleder:

- 17) *o*
o
 ja

Altså i omtrentlig dansk gengivelse:

Spilleleder:

En dreng er vendt mod stedet dernede hvor du (medspilleren) bor, hans højre hånd holder en stok, han står og ser ned mod Mundogon og en busk står på bakkensiden, på den side hvor landsbyen Teptep ligger.

Medspiller:

Er træet på bakkensiden og manden vendt mod stedet nedenfor, Mpagmbewuñok?

Spilleleder:

Ja.

Det problem som Nayakot havde i det første eksempel med det umulige venstre, løser Pol her elegant ved at nævne landsbyen Teptep: på samme side er også træet placeret, og figuren (som holder stokken i højre hånd) ser mod Mundogon, ned mod det sted der grænser op til området Mpagmbewuñok hvor medspillerens hus ligger (det er typisk at medspilleren nævner sit eget stykke jord).

Et generativt system af stednavne udgør et alternativ til et relationelt system (som i det første eksempel) eller et verdenshjørnesystem (som vil blive beskrevet i det tredje eksempel) til at specificere placering; og dét entydigt at identificere stedbeskrivere udgør sådan et system. I Yupnodalen har hvert jordstykke, hvad enten det er bopladser, dyrkningsarealer eller områder af det uopdyrkede land, et specifikt, enestående beskrivende egennavn; i princippet får man derved et skakbræt af navngivne enheder der kan anvendes til rumbeskrivelse. Som absolutte systemer er disse uafhængige af taleren, dog bestemmes retninger ikke med reference til konventionelt bestemte vinkler der forbliver

konstante, men til særlige faste steder som kan variere fra samtalsituation til samtalsituation, primært afhængig af hvor samtalsituationen finder sted.

Af de 250 stedsbetegnelser omkring Gua indeholder 60% rene topografiske henvisninger som „stedet med den krummede jord“, 40% henviser til hvad der vokser eller hyppigt findes i det pågældende område, ofte i forbindelse med en landskabsbeskrivelse. Kun sjældent indføres historiske begivenheder i stedsbetegnelserne. Under udførelsen af rumspillene optrådte de følgende stednavne eller orienteringspunkter meget hyppigt (og her er de udpegede områder afhængig af de spillendes placering: ved antropologens hus i et bestemt hjørne i landsbyen Gua):

Til at angive højre/syd eller lidt lavere (for spillere der har blikretningen øst, det vil sige som indtager den ideelt typiske position): Mundogon, „stedet med de nedstyrtende klipper“ (*mun*: at falde ned, *dogon*: at blive liggende nede); Sindalin, „stedet med udsigten“ (*sinda*: se her, *ilin*: skråning); Kamgwam, „stedet hvor alt gror hurtigt“ (*kam*: hurtigt, *ngwam*: gro);

til at angive venstre/nord eller lidt højere: Mambapmbaga, „bakken hvor ingefæren vokser sig stor“ (*maam*: ingefærrod, *pap*: stor, *mbaga*: bakke); Kunagatowa, „stedet oven for skruopalmerne“ (*kunagat*: skruopalme, *owa*: oven for);

til at angive bagved/vest eller stejlt oppe: Wamenokaa, „stedet med de mange træbiller“ (*wamin*: træbiller, *kaa*: mange);

til at angive foran/øst eller stejlt nede: Mpagmbewuñok, „stedet hvor vandet samles“ (*mpagmbe*: vand, *wuñok*: hulning hvor vand samles når det regner).

3. Det ikke-kropscentrerede eller absolutte referencesystem

I det tredje eksempel er Sivik spilleder og Nanguot medspiller; begge mænd er omkring 50 år. Igen beskrives det samme foto og igen ser de begge i nedstrøms retning mod øst.

- 18) *amin kanda*
amin / kanda
menneske / et
- 19) *kandap wal komam komamo ngwisireñ tet*
kandap / wal / komam / komam-mo / ngwisireñ / tet
træ / alle grenene / grøn, ny / grøn, ny-efmatisk / til siden, en smule højere op (nord) / side
- 20) *aminsok kanda ngwimedeñ tet*
amin-sok / kanda / ngwimedeñ / tet
menneske-diminutiv / et / til siden, en smule længere ned / side
- 21) *tip mbaga kandara kwinon mbamak ak*
tip / mbaga / kanda-ra / kwi-non / mbamak / ak
sten / bakke / en-possessiv / top-på / sætte fod ned / stå
- 22) *njieñi kiron kolon avidak ngwimedeñ tet*
njien-ñi / kiron / kolon / avi-dak / ngwimedeñ / tet
stok-denne (synlig) / del / gul / holde-3. person ental nutid / til siden, en smule længere ned (syd) / side

- 23) *tedak eek kasiri ngwisireñ mavan keek*
tedak / eek / kasit-li / ngwisireñ / mavan / ki-eek
 rejse sig / og / arm-dens / til siden, en smule højere op (nord) / at strække ud /
 at gå-og
- 24) *omodeñ Mundogongen wusieek akndak*
omodeñ / Mundogon-gen / wusi-eek / ak-ndak
 nedadskrånende (øst) / stedsbetegnelse: „stedet med de nedstyrtende klipper“ -
 ved / se efter-og / stå-3. person ental nutid

Altså i omtrentlig dansk gengivelse:

En mand, en meget grøn busk er på siden højere oppe (nord), en dreng er på siden længere nede (syd), han står på toppen af en stenforhøjning, han holder denne gule del af en stok mod siden længere nede (syd), dér står han og strækker sin arm mod siden højere oppe (nord) og ser nedadskrånende (øst) mod Mundogon.

I dette tilfælde klarer beskriveren sig fuldstændig uden relative begreber (selv den højre halvdel af kroppen som holder stokken, mangler), og begrænser sig til tre absolutte koordinater. For at muliggøre forståelsen af den rumopfattelse der ligger bag denne sætning, beskrives Yupnodalens topografi i det følgende.

Yupnodalen strækker sig omtrent fra vest til øst og er til tre sider omgivet af høje bjerge, ordret „hegn“ (*naal*), der når en højde på op til 4.000 meter. Fra sit udspring i cirka 3.000 meters højde flyder Yupnofloden gennem stejle kløfter, langs klippesider på op til 700 meters højde og ud i Astrolabe Bay. I denne ekstremt kuperede egn findes der kun meget få flade områder, alle landsbyerne er placeret på bjergenes klippeafsætter i de små bidale i en højde mellem 600 og 2.200 meter over havets overflade, og derfor her mellem tropisk regnskov og træløse græslandskaber.

Ifølge den traditionelle yupnoopfattelse var denne dal „verden“ (Wassmann 1993b). Den havde form af en skrånende oval der kun havde en åbning i bunden, mod øst: herigennem løb Yupnofloden ud i havet. Denne verden var orienteret langs floden, som samtidig var skaberen Morap, „den som henlever i overflod“. Ovenfor (vest) findes udspringet hvorfra menneskene opstod, de blev på skabelsestidspunktet skyllet i land i bambusrør (*teet*, begrebet som også står for højre) af Yupnofloden, „den som skyller alt i land og efterlader det på sine bredder“; for enden, på den anden side (øst) hvor Yupnofloden løber ud i havet, findes de dødes land, øen Nomsa, „tingen som rejser sig fra havet som en bregnestængel“ (Arop eller Long Island). Yupnofloden er Morap, udspringet (oven over og bagved) hans hoved, flodudmundingen (neden for og foran) hans fødder; Morap har blikretning nedstrøms (ligesom den eksemplariske orientering også for den individuelle yupno er i flodens nedadløbende retning).

Givet dalens (den ovale verdens) generelle hældning fra højlandet mod lavlandet, kaldes den øverste kvadrant (med flodudspringet som centrum) altid og i alle yupnolandsbyer opadskrånende, den nedre kvadrant (med flodudmundingen som centrum) er nedadskrånende. De to begreber betegner ikke kun en hældning, men fastlægger verdenshjørner i horisonten. Landsbyen Gua ligger i den øvre tredjedel af hoveddalen, omkring halvanden kilometer fra floden, på den venstre side af dalen i en bidal på et lille stykke land der hælder en smule ned mod Yupnofloden. I Gua (ikke nødvendigvis i andre landsbyer) ligger „opadskrånende“ derfor mod vort vest og „nedadskrånende“ mod vort øst (hvilket er noget misvisende, siden der med begreberne ikke henvises til kardinal-

punkter, men hjørner). Ud over denne hovedakse som udgøres af floden, tilføjes det lokale flade område som hælder en anelse mod syd fra nord mod Yupnofloden og dermed afgrænser de to øvrige kvadranter. De fire betegnelser er:

omodeñ (eller *omedeñ*, *aamedeñ*) af *omo* (*ome*, *aame*): ned, *deñ*: helheden, derfor omtrentligt „nedadskrående“. Dette betyder hele området nedstrøms mod flodmundingen i øst.

osodeñ (eller *osideñ*, *wusideñ*, *wisideñ*) af *oso* (*osi*, *wusi*, *wisi*): op, *deñ*: helheden, derfor omtrentligt „opadskrående“. Dette betyder opstrøms mod de høje bjerge omkring flodudspringet i vest.

ngwsideñ af *ngwi*: et område nærved, *si*: op, *deñ*: helheden, i betydningen „på siden af hovedaksen, en smule højere oppe“. Dermed menes de nærmere omgivelser der stiger svagt opad mod nord i retning af Teptep. De tilgrænsende højere bjerge har man i forvejen forestillet sig som „hinsides ovenover“ (*egisap*, se præpositionerne i det første eksempel) eller på samme måde som „opadskrående“. (Det er værd at erindre sig at „verdens“-ovalen har en langt kortere tværgående akse.)

ngwimedeñ af *ngwi*: et område nærved, *me*: ned, *deñ*: helheden, i betydningen „på hovedsiden“, noget lavere. Dermed menes de nærmere omgivelser der falder svagt mod syd og Yupnofloden. Den lavere beliggende Yupnoflod kan betegnes som „nedadskrående“, mens højere bjerge på den anden side er „hinsides nedenfor“ (*emisan*).

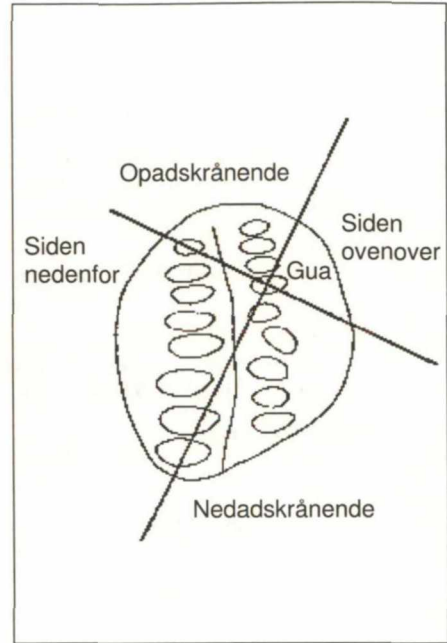
Udtrykkene „opadskrående/nedadskrående“ og „siden ovenover/siden nedenfor“ er der konventionel enighed om, og de kan anvendes til at lokalisere genstande i to idealiserede vest-øst- og nord-syd-planer der udgør en absolut model for rumlig beskrivelse. Begreberne benævner konstante verdenshjørner eller kvadranter, fastlagt uden reference til egos eller en anden menneskelig krops placering (se figur 3 og 4). Disse vinkler kan bruges på makro- såvel som mikroniveau, og uafhængigt af mulige lokale afvigelser fra den generelle hældning. Så der er ingen selvmodsigelse i at pege mod et træ der står mod øst og sige, „se på træet i nedadskrående retning“ selv om træet står på et højdedrag der ligger højere end det sted taleren står. Når vi derfor taler om to kopper på et bord, der i forhold til hinanden er på en linie der er orienteret øst-vest, så kan den ene kop beskrives som „nedadskrående“ i forhold til den anden, selv om bordet er vandret.

Konklusion

Når yupnoerne anvender deres relative system til rumbeskrivelse, spiller distinktionen mellem venstre og højre en afgørende rolle, selv om den er begrænset til ens egen krop. De to halvdele af kroppen vurderes forskelligt symbolsk. I denne henseende er yupnoerne langt fra enestående. For mere end 80 år siden beskrev R. Hertz (1960 [1907]) venstre-højre-dikotomien. Han argumenterede for at den psykologiske favorisering af den højre hånd (i den dominerende højrehåandede del af befolkningen) frembyder en stærk naturlig metafor for en række sociale dualismer, især oppositionerne mellem helligt og profant, godt og ondt, fødsel og død, mad og afføring (tænk på Evans-Pritchard, Needham og Lévi-Strauss). De indoeuropæiske sprog synes at forbinde venstre med kardinalpunktet nord, højre med syd, bagved med vest, og antager dermed en eksemplarisk østvendt stilling. C. Brown (1983) argumenterer for en universel tendens til at de væsentlige retninger er foran, bagved, oppe og nede. Dette gælder også for yupnoerne. Men deres brug af

Figur 3: Ndandas jordtegning af „verden“. Linien i midten angiver Yupnofloden og cirklerne de indhegnede landsbyer.

Figur 4: „Verden“ og dens verdenshjørner eller kvadranter set fra landsbyen Gua.

venstre/højre er begrænset til deres egen krop, og kropshalvdelene kan ikke forlænges ud i rummet; dette kompenserer de for ved at anvende et system af henholdsvis stedsbetegnelser og absolutte verdenshjørner.

Rumspillet har leveret data der har belyst og afdækket de forskellige systemer yupnoerne anvender til rumlige beskrivelser. Metodens eksperimentelle karakter har givet indblik i nogle kognitive forhold som det ellers ville have været en meget vanskelig og langvarig proces at opnå viden om. De tre eksempler fra rumspillet illustrerer dog også vigtigheden af feltarbejdet, da de viser at en nødvendig forudsætning for analysen af dataene fra eksperimentet var de supplerende etnografiske informationer om yupnoerne, og den verden der omgiver dem.

Oversat af John A. Larsen

Noter

1. Denne artikel indeholder afsnit fra den upublicerede artikel *The Final Requiem for the Omniscient Informant? An interdisciplinary approach to everyday cognition* (Wassmann 1994b) og artiklen *The Yupno as Post-Newtonian Scientists. The question of what is 'natural' in spatial description*, der har været udgivet i tidsskriftet *Man* (Wassmann 1994a). Nærværende artikel er redigeret af Cathrine Hasse og John A. Larsen og godkendt af forfatteren.

Litteratur

- Agar, M. H.
1986 Speaking of Ethnography. Qualitative Research Methods Series 2. Beverley Hills: Sage.
- Bernard, H. R., P. J. Pelto, O. Werner, J. Boster, A. K. Romney, A. Johnson, C. R. Ember & A. Kasakoff
1986 The Construction of Primary Data in Cultural Anthropology.
Current Anthropology 27: 382-96.
- Brown, C.
1983 Where do Cardinal Direction Terms Come From? *Anthropological Linguistics* 25: 121-61.
- Brown, E. D. & L. Sechrest
1980 Experiments in Cross-Cultural Research. I: H. C. Triandis & J. W. Berry (eds.):
Methodology. Handbook of Cross-Cultural Psychology 2.
Boston: Allyn and Bacon: 297-318.
- Brown, P. & D. Wilkes-Gibbes
1986 Referring as a Collaborative Process. *Cognition* 22: 1-39.
- Chamoux, M.-N.
1981 Les savoir-faire techniques et leur appropriation: le cas des Nahuas de Mexique.
L'Homme 21: 71-94.
- Cole, M., J. Gay, J. Glick & D. Sharp
1971 The Cultural Context of Learning and Thinking. New York: Basic Books.
- Cole, M. & S. Schribner
1974 Culture and Thought. A Psychological Introduction. New York: John Wiley.
- Hanks, W.
1990 Referential Practice: language and lived space in a Maya community.
Chicago: University of Chicago Press.
- Hertz, R.
1960(1907) Death and the Right Hand. London: Cohen & West.
- Hutchins, E.
1980 Culture and Inference: A Trobriand Case Study. Cambridge: Harvard University Press.
- Keck, V.
1993 Two Ways of Explaining Reality: the sickness of a small Yupno boy from an anthropological
and biomedical perspective. *Oceania* 63: 294-312.
- Lave, J.
1988 Cognition in Practice: Mind, Mathematics and Culture in Everyday Life.
Cambridge: Cambridge University Press.
- Leon, L. de
1991 Space Games in Tzotzil: creating a context for spatial reference. Working Paper 4.
Cognitive Anthropology Research Group. Max-Planck-Institute, Nijmegen.
- Levinson, S.
1992 Primer for the Field Investigation of Spatial Description and Conception. *Pragmatics* 2: 5-47.
- Lonner, W. & J. W. Berry (eds.)
1986 Field-Methods in Cross-Cultural Research. Beverly Hills: Sage.
- Murtaugh, M.
1985 The Practice of Arithmetic by American Grocery Shoppers. *Anthropology and Education
Quarterly* 16: 186-92.

- Price-Williams, D. R.
1978 Cognition: Anthropological and Psychological Nexus. I: G. D. Spindler (ed.): The Making of Psychological Anthropology. Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press: 586-611.
- Schribner, S. & M. Cole
1981 The Psychology of Literacy. Cambridge: Harvard University Press.
- Senft, G.
1992 Everything We Always Thought We Knew about Space – but did not bother to question... Working Paper 10. Cognitive Anthropology Research Group. Nijmegen: Max-Planck-Institute.
- Strauss, C.
1984 Beyond „Formal“ versus „Informal“ Education: Uses of Psychological Theory in Anthropological Research. Ethnos 12: 195-222.
- Wassmann, J.
1992 Falsch gehandelt – schwer erkrankt: Kranksein bei den Yupno in Papua New Guinea aus ethnologischer und biomedizinischer Sicht. Basel: Wepf.
1993 Das Ideal des leicht gebeugten Menschen: eine ethno-kognitive Analyse der Yupno in Papua New Guinea. Berlin: Reimer.
1994a The Yupno as Post-Newtonian Scientists. The question of what is 'natural' in spatial description. Man 29: 645-66.
1994b The Final Requiem for the Omniscient Informant? An interdisciplinary approach to everyday cognition. Upubliceret manus.
- Weissenborn, J.
1986 Learning how to Become an Interlocutor: the verbal negotiation of common frames of reference and actions in dyads of 4-14 year old children. I: J. Cook-Gumperz, W. Corsaro & J. Streeck (eds.): Children's World and Children's Language. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Werner, O. & G. M. Schöepfle
1987 Systematic Fieldwork. Beverley Hills: Sage.

